

УДК 930(477):39:061.22"1905/1907"

Ростислав Конта,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри етнології та краєзнавства
історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка

Реформування "Літературно-наукового вісника" та проблема висвітлення етнографічних досліджень у Науковому товаристві ім. Шевченка

У статті розглядається питання реформування "Літературно-наукового вісника" у 1905—1907 рр. та висвітлення на його сторінках розвитку української етнології в Науковому товаристві ім. Шевченка.

Ключові слова: Наукове товариство ім. Шевченка, етнологія, етнографія, історіографія, Товариство, НТШ, ЛНВ, "Літературно-науковий вісник".

Висвітлення етнографічної діяльності членів Наукового товариства ім. Шевченка (далі — НТШ, Товариство) було одним із напрямів редакторської політики друкованого органу цієї організації — "Літературно-наукового вісника" (далі — ЛНВ). Його структура уможливила інформування громадськості про досягнення НТШ щодо етнографічного дослідження українських земель. Тому з початку заснування ЛНВ у січні 1898 р. на його сторінках розміщувалися рецензії на етнографічні збірники та етнологічні праці членів Товариства, друкувалися рішення загальних зборів та Виділу (Президії) НТШ щодо організаційних моментів, пов'язаних із роботою Етнографічної комісії, проведенням етнографічних експедицій тощо.

До початку реформування ЛНВ на його сторінках постійно подавався огляд останніх праць НТШ, де містилася інформація про етнографічні та фольклорні збірки вчених Товариства, їх етнологічні праці, а також організаційні заходи у сфері налагодження етнологічної науково-дослідної та видавничої діяльності. Це був, як правило огляд змісту таких видань Товариства як "Записки НТШ" [1; 18; 21; 22; 24; 25, с. 33; 26, с. 223; 27; 29; 30; 32], "Хроніки НТШ" [20; 23; 25; 28; 30, с. 70; 32], "Етнографічний збірник" [19; 29, с. 94; 31, с. 269], "Матеріали до українсько-руської етнології" [10, с. 509; 31].

На сторінках журналу також подавалися відомості про відгуки та рецензії на етнографічні праці членів НТШ, але переважно без огляду їхнього змісту. Беручи до уваги великий масив таких даних наведемо лише типовий їхній зразок. Так, у XXVIII томі ЛНВ у розділі "Хроніка і бібліографія" у підрозділі "Нові книжки" в окремому параграфі "Ukrainica в чужих виданнях" говорилося: "В польським етнографічним журналі "Lud" (вид. 3, ст. 359—363) надрукував др. С. Здзярський огляд етнографічних праць В. Гнатюка п. н. "Z ruskiej etnografii"...В 15 ч. часописи "Allgemeines Literaturblatt" поміщено короткі справоздання д-ра Ф. Р. Кайндля про "Етнографічний збірник" т. XI і XIII (ст. 470), "Записки" т. LI—LVI та "Збірник іст. філософської секції" т. V—VII (ст. 452—453)" [26, с. 227].

Незважаючи на те, що в цих матеріалах не було оціночних суджень щодо проблеми розвитку етнології в НТШ, але зазначені вихідні дані про рецензії на праці етнографів Товариства виконували важливу функцію: по-перше, вони демонстрували читачам інтерес відомих вчених, у тому числі й європейських, до етнографічних досліджень у Товаристві, що було показником важливості НТШ як наукової організа-

ції, а по-друге, наведена інформація формувала наукову бібліографію про розвиток етнології в Товаристві.

Пізніше, у кінці 1905 р., розпочалося реформування журналу, який був переданий до "Українсько-руської видавничої спілки", що вплинуло на процес висвітлення етнографічних досліджень членів Товариства. ЛНВ у цей період політизується: в ньому з'являється багато статей про національне та мовне питання на українських землях, друкуються програми політичних партій тощо. Тобто, фактично часопис починає виконувати дещо інші завдання та концентрується більше на проблемах висвітлення суспільно-політичних проблем у контексті об'єднання українців Західної України та Наддніпрянщини. Тому висвітлення етнологічних наукових здобутків членів НТШ поступово відходить на другий план. З січня 1907 року журнал друкувався у Києві, що потягнуло за собою зміну редколегії ЛНВ та відповідно відбилося на змістовному наповненні аналізованого видання.

На думку Ю. Шаповала, переведення ЛНВ до Києва мало на меті "сконцентрувати культурні та літературні сили з усієї України, сконсолідувати та інтенсифікувати визвольних рух активнішим впливом читачів" [33, с. 92]. Відповідно це було простіше зробити, перетворивши ЛНВ на друкований орган всеукраїнського масштабу.

Учень М. Грушевського І. Джиджора, який з самого початку випуску часопису в Києві опікувався справами журналу та був його редактором, так писав про зміни у ньому: "Літературно-Науковий Вісник" за 1905 р. перебув деяку зміну. Згаданий журнал перейшов з 6-тою книжкою від свого дотеперішнього видавця "Наукового Товариства ім. Шевченка" на власність "Українсько-руської Видавничої Спілки. Ся зміна, хоч не потягла за собою зміни редакційного комітету, все таки відбилася доволі помітно і — скажемо — користо на самім способі редагування: головне, що він став свободніший. Другою річю, яка відбилася на способі редагування, були нові вимоги, які в тім році поставило до нього жите. Отже побіч дотеперішнього органу літератури і науки стає Л.-Н. Вісник також органом живого національного життя, відкликуєть ся на усі важніші суспільно-політичні питання по обох боках кордону. Через те й ми в нашій огляді держатимем ся трохи иншого порядку ніж се було досі..." [15, с. 166].

Таким чином, ми бачимо, що зміни в редакційній політиці ЛНВ почали відбуватися уже з 1905 р. і головним їхнім

напрямом змін була політизація журналу, висвітлення наукових проблем (у тому числі й етнологічних) на сторінках відходить на другий план, пріоритетними стали питання суспільно-політичного характеру. Вже згадуваний нами І. Джиджора, проаналізувавши видання ЛНВ за 1905 р., прийшов до висновку, що "...в тім річнику справи національно політичні і суспільні взяли рішучу перевагу над історично і культурно і критично-літературними" [15, с. 175]. Пізніше автор також наголошував на тому, що ЛНВ "...став більш органом раг excellence живого українського життя, чим академічним..." [17, с. 152]. Це, у свою чергу, значно послаблювало позиції аналізованого видання у плані висвітлення етнологічних наукових здобутків членів НТШ.

Сам М. Грушевський також неодноразово на сторінках ЛНВ наголошував на змінах у статтях під назвою "До наших читачів" [12; 13], де визначалися мета та завдання журналу, які зводилися переважно до того, щоб "...в тійснійшій лучности і звязи тримати обидві частини нашої землі: велику Україну російську, з її безмежними просторами і перспективами, і малу, але сильнішу своїм національним житєм Україну австрійську, будемо дбати про те, щоб розділені сили їх єднали в спільній плановій роботі" [13, с. 226—227].

Крім того, багато дослідників відзначає і той факт, що після друкування журналу в Києві в 1907 р. ряд організаційних та політичних перешкод знизила науковий і літературний рівень ЛНВ [34]. Складна ситуація, в якій опинився М. Грушевський, спонукала його до думки згорнути видання ЛНВ або передати його в інші руки [11, с. IX].

Вказані зміни можна простежити, аналізуючи ЛНВ як історіографічне джерело до вивчення етнологічних досліджень членів НТШ наприкінці першого львівського періоду існування журналу (січень 1898 — грудень 1906 рр.). Отже, хронологічні рамки нашого дослідження охоплюють період 1905—1906 рр. та пояснюються реформуванням ЛНВ у той період, що було наслідком зміни пріоритетів в редакторській політиці журналу.

Особливо яскраво це простежується в аналізі розділу ЛНВ, який містить багато важливої інформації щодо дослідження поставленої нами проблеми, а саме: "Хроніка і бібліографія". До останніх номерів 1905 р. він і його змістовне наповнення, були незмінними та включали декілька постійних підрозділів — "Літературні вісті і уваги", "Нові книжки", "3 газет і журналів", "Персоналія", "3 науки і штуки", "Із суспільного життя", "Від редакції", які пізніше зазнали деяких змін у назвах та формах об'єднання тем, ("3 літератури і науки", "Некрольог", "Театр і штука", "Від адміністрації" та ін.), але сама форма викладу інформації, так як принцип змістовного наповнення залишалися незмінними до кінця 1905 р.

У першому ж номері ЛНВ за 1906 р. була змінена структура, назва і обсяг розділу, що почав носити назву "Бібліографія". У ньому виділявся лише один підрозділ "Нові книжки". Незважаючи на те, що ЛНВ перейшов до "Українсько-руської видавничої спілки" та виходив у Києві, на його сторінках продовжували з'являтися огляди основних видань НТШ, у тому числі й етнологічних. У 1906 р. ЛНВ містив анотації таких видань, як "Записки НТШ" (Т. LXX—LXXIII, 1905—1906 рр.) [2, с. 389; 4, с. 200—202; 5, с. 403—404; 6, с. 594—595; 7, с. 341—342; 9, с. 331—332], німецькомовних та україномовних варіантів видань "Хронік НТШ" (№ 20—27, 1905—1906 рр.) [2, с. 392; 3, с. 597; 6, с. 604; 7, с. 508; 8, с. 166; 9, с. 336], VIII том "Матеріалів до українсько-руської етнології" (1906) [10, с. 509] та XXI "Етнографічного збірника" [10, с. 509]. Причому в деяких випадках ці анотації були навіть розлогіші, ніж у виданнях журналу за попередні роки. Це, зокрема, стосується анотації праці Ф. Колесси "Ритміка українських народніх пісень" та дослідження З. Кузели вміщених в LXIX томі "Записок НТШ" (1906) [4, с. 200—201].

Але вже в XXXIV томі ЛНВ у розділі "Бібліографія" замість підрозділу "Нові книжки" з'явився новий — "Книжки надіслані до редакції", в якому знаходились вихідні дані про окремі етнографічні праці І. Франка, В. Гнатюка, Ф. Вовка, М. Зубрицького [4, с. 207—209]. Ця тенденція простежується і в наступних виданнях, де у вказаному підрозділі надруковано відомості про праці З. Кузели, І. Франка та інших етнологів Товариства [5, с. 412; 6, с. 604], але вони, як і попередні, є, як правило, окремими відбитками з видань НТШ, переважно етнографічних. Крім того, виходячи із самої назви підрозділу, можна зробити висновок, що на сторінках ЛНВ у 1906 р. аналізувалася не вся література, що виходила останнім часом, у тому числі й етнографічного характеру, а лише та, яка надсилалася до редакції журналу. Водночас, показовим є те, що новостворений розділ журналу "Бібліографія" у подальшому був набагато скорочений, а саме: від декількох десятків сторінок до всього-на-всього декількох сторінок. Звичайно, це суттєво зменшило наукову цінність аналізованого видання як джерела для дослідження поставленої нами проблеми.

Тобто, з кінця 1905 р. фактично припиняється систематичний огляд як окремих етнологічних досліджень членів НТШ, так і європейських етнографічних праць. Рецензії на етнологічні дослідження у ЛНВ з 1906 р. носять епізодичний характер. Так, зокрема, у 1906 р. І. Джиджора подав рецензію на працю І. Франка "Місія. Чума. Казки і сатири" [6, с. 596—597] та І. Франко — на другий том "Коломийок" В. Гнатюка, який був уміщений в XVI томі "Етнографічного збірника" [7, с. 502].

Якщо оцінювати зміни в структурі ЛНВ у наступний (київський) період його існування в цілому, то, як зазначає В. Дорошенко, ці зміни були незначні: "Відпала тільки хроніка й зникла пагінація кожного розділу" [16, с. 533]. Але саме ці, на перший погляд, незначні зміни, суттєво применшують цінність ЛНВ як джерела до історіографічного вивчення розвитку етнології в НТШ. Особливо якщо додати, що новий розділ під назвою "Бібліографія" був набагато менший за обсягом, ніж його попередник.

Крім того, потрібно враховувати особистісний фактор і нову кадрову політику М. Грушевського, котрий змінивши редколегію журналу разом з місцем його видання, налаштував проти себе багато західноукраїнських вчених, з якими він до цього ефективно співпрацював. Особливо важливе значення в цьому контексті має те, що у М. Грушевського зіпсувалися відносини з В. Гнатюком, а трохи пізніше І. Франком, які поступово відійшли від співпраці з ЛНВ, що, враховуючи вагу цих вчених в етнологічній науці в НТШ, негативно вплинуло на стан висвітлення наукових досягнень у етнографічній науці цієї організації.

Таким чином, передача ЛНВ до "Українсько-руської видавничої спілки" була початковим етапом майбутніх серйозніших змін в історії цього видання, що виявилось — у місці видання журналу, і в редакційній політиці, а як наслідок — у його змістовному наповненні і структурі. Ці зміни позначилися й на висвітленні ЛНВ проблем розвитку української етнології в НТШ. Найголовнішим було те, що в останніх виданнях ЛНВ першого львівського періоду фактично відсутня системна критика праць, що торкалися етнографічних досліджень у НТШ.

Нова суспільно-політична ситуація, що склалася в Росії після початку революційних подій 1905—1907 рр., призвела до збільшення можливостей висловлювати думки із приводу "українського питання" у Російській імперії. Це безперечно позначилось і на редакційній політиці ЛНВ М. Грушевського. Тобто, якщо до цього часу основним призначенням журналу було наукове обґрунтування існування окремого українського народу зі своєю самобутньою культурою, мовою, державницькими традиціями тощо та відпо-

відна підтримка цієї ідеї українськими літературними творами, українською публіцистикою та оглядами подій із суспільно-політичного життя, які друкувалися на сторінках ЛНВ, то в 1905 р. з'явилися нові більшш можливості поширення цих ідей у загальноукраїнському масштабі.

Таким чином, слід наголосити на тому, що і в перший львівський період ЛНВ виконував важливе завдання суспільно-політичного характеру. Про це досить влучно сказав у своїй праці Ю. Шаповал: "Необхідно було через літературу, публіцистику активно впливати на реальні справи, втворювати з "сирої етнографічної маси" повноцінну різнобічну націю" [33, с. 11]. Але тоді в ЛНВ питанню висвітлення етнографічної діяльності членів НТШ приділялося набагато більше уваги, ніж згодом. Як наголошував В. Дорошенко, вже з самого початку свого заснування ЛНВ був покликаний виконувати основне завдання — "будування української культурної соборності, як передумови соборності державної" [16, с. 529]. І в цьому контексті висвітлення етнологічних здобутків членів НТШ мало важливе значення, оскільки ці матеріали, вміщені на сторінках ЛНВ, доносили до широких народних мас інформацію про результати наукових досліджень, в яких обґрунтовувалася етнографічна, антропологічна, культурна та мовна єдність українського народу.

У наступні ж періоди існування ЛНВ, відповідно до нових обставин і завдань, більше акцентувалося на висвітленні політичних, соціально-економічних, освітньо-культурних проблем українства, які вже були не так тісно пов'язані з етнологічною наукою. "Українство в Росії, — зазначив М. Грушевський у статті "Українознавство і питання дня в Росії", — повинно вийти за границю ідеї етнографічної народності, стати політичним і економічним, узяти ся до організації української суспільності як нації уже тепер, коли не хоче зістати ся "за флагом" і спізнити ся знову на довгі покоління" [14, с. 5]. На думку вченого, українське національне почуття "треба вести також, навіть іще більше на основі інтересів красивих: економічних і господарських інтересів української території, її еманципації від державних центрів і від використання на інтереси чужі українській території, її раціональному розвоєви, культурному й економічному, її красивій автономії й самоуправі" [14, с. 5].

Крім того, надалі ЛНВ перестав бути друкованим органом Товариства, а це суттєво вплинуло на висвітлення проблеми розвитку української етнології в цій організації. Зміна редакторської політики призвела до реорганізації структури видання. Для нашого дослідження важливе значення має відсутність у ньому в подальший період постійного розділу "Хроніка і бібліографія", що значно послабило позиції журналу на висвітленні проблем, пов'язаних з розвитком української етнології в НТШ. Фактично зникло цінне джерело для історіографічного її дослідження, а саме: рецензії на етнографічні праці членів Товариства та зворотні відгуки на ці рецензії з боку етнографів НТШ. Це, у свою чергу, перешкоджало відстеженню наукової полеміки стосовно етнологічних проблем на сторінках ЛНВ. Звичайно ж, інформація про етнографічні досягнення з'являлися також і в наступних виданнях ЛНВ, але вони не носили такого системного характеру як у перший львівський період.

Список використаної літератури

1. *Бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1898. — Т. I. — С. 201.
2. *Бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1906. — Т. XXXIII. — Кн. 2. — С. 389—393.
3. *Бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1906. — Т. XXXIII. — Кн. 3. — С. 595—598.
4. *Бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1906. — Т. XXXIV. — Кн. 4. — С. 200—209.
5. *Бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1906. — Т. XXXIV. — Кн. 5. — С. 403—412.
6. *Бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1906. — Т. XXXIV. — Кн. 6. — С. 594—606.

7. *Бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1906. — Т. XXXV. — Кн. 7—9. — С. 172—184, 341—344, 502—508.
8. *Бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1906. — Т. XXXVI. — Кн. 10. — С. 162—168.
9. *Бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1906. — Т. XXXVI. — Кн. 11. — С. 331—336.
10. *Бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1906. — Т. XXXVI. — Кн. 12. — С. 497—512.
11. *Гирич І.* Публіцистика М. Грушевського на сторінках "Літературно-Наукового Вісника" у 1907—1914 рр. / І. Гирич, С. Панькова // Грушевський М. С. Твори : у 50 т. — Т. 2: Серія "Суспільно-політичні твори (1907—1914)". — 2005. — С. V—XXIV.
12. *Грушевський М.* До наших читачів / М. Грушевський // ЛНВ. — Львів, 1907. — Т. XL. — Кн. XI. — С. 177—188.
13. *Грушевський М.* До наших читачів / М. Грушевський // ЛНВ. — Львів, 1908. — Т. XLIV. — Кн. XI. — С. 225—228.
14. *Грушевський М.* Українство і питання дня в Росії / М. Грушевський // ЛНВ. — Львів, 1905. — Т. XXX. — Кн. 4—6. — С. 1—10.
15. *Джиджора І.* Огляд часописів за р. 1905 — Часописи українські / І. Джиджора // Записки НТШ. — Львів, 1906. — Т. LXXIII. — Кн. V. — С. 166—175.
16. *Дорошенко В.* "Літературно-науковий вісник" / В. Дорошенко // Літературно-науковий вісник: Показчик змісту. Т. 1—109 (1898—1932) / В. Дорошенко ; уклад. Богдан Ясінський. — К. ; Нью-Йорк : Смолоскип, 2000. — 544 с.
17. *Наукова хроніка* // Записки НТШ. — Львів, 1908. — Т. LXXXVI. — Кн. 6. — С. 150—212.
18. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1898. — Т. IV. — Кн. 10—12. — С. 156—157.
19. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1899. — Т. VIII. — Кн. 10—12. — С. 120.
20. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1900. — Т. XI. — Кн. 7—9. — С. 133.
21. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1901. — Т. XIII. — Кн. 4. — С. 138.
22. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1901. — Т. XVI. — Кн. 12. — С. 17.
23. Там само. — С. 4.
24. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1902. — Т. XIX. — Кн. 7. — С. 4.
25. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1902. — Т. XX. — Кн. 10—12. — С. 33—34.
26. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1904. — Т. XXVIII. — Кн. 10—12. — С. 55—64, 130—140, 218—231.
27. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1904. — Т. XXIX. — Кн. 1—3. — С. 141—142.
28. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1905. — Т. XXX. — Кн. 1—3. — С. 70, 258.
29. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1905. — Т. XXX. — Кн. 4—6. — С. 93—94.
30. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1905. — Т. XXXI. — Кн. 7—9. — С. 69—70, 196.
31. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1905. — Т. XXXI. — Кн. 7—9. — С. 269—270.
32. *Хроніка і бібліографія* // ЛНВ. — Львів, 1905. — Т. XXXII. — Кн. 10—12. — С. 164.
33. *Шаповал Ю. Г.* "Літературно-науковий вісник" (1898—1932 рр.): творення державницької ідеології українства / Юрій Григорович Шаповал ; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка. — Львів : [б. в.], 2000. — 352 с.
34. *Шологон Л. І.* "Літературно-науковий вісник" (1898—1914 рр.) як джерело до вивчення національно-культурного життя українців Галичини / Л. І. Шологон // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаніка. Серія "Історія". — 2008. — Вип. 14 — С. 93—101.

В статтю розглядається питання реформування "Літературно-наукового вісника" в 1905—1907 рр. і освещення на його сторінках розвитку української етнології в Научному обществі ім. Шевченка.

An article deals with a problem of reformation of "Literary-science herald" (1905—1907) and research on it's pages of development of the Ukrainian ethnology in Shevchenko Scientific Society.

Надійшла в редакцію 25 квітня 2013 року